

PAPER DETAILS

TITLE: Mustafa Naîma Efendi'nin Tarih-i Naima Baglaminda Tarihçiligi

AUTHORS: Vildan ÇALISKAN

PAGES: 123-139

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2331486>

Dini Tetkikler Dergisi

e-ISSN: 2645-9132
Cilt: 5 Sayı: 1 (Temmuz 2022)

Mustafa Naîma Efendi'nin *Târih-i Naîma* Bağlamında Tarihçiliği

Vildan Çalışkan	
Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü, Ankara/Türkiye	
vildan_clskn_@hotmail.com	ORCID: 0000-0002-1374-184X

Makale Bilgileri		
Tür Araştırma Makalesi		
Geliş Tarihi 25 Mart 2022	Kabul Tarihi 29 Temmuz 2022	Yayın Tarihi 31 Temmuz 2022
Atıf Çalışkan, Vildan. “Mustafa Naîma Efendi'nin <i>Târih-i Naîma</i> Bağlamında Tarihçiliği=History of Mustafa Naîmâ Efendi in the Context of <i>Târih-i Naîmâ</i> ”. <i>ULUM</i> 5/1 (2022), 123-139. https://doi.org/10.54659/ulum.1093096		
CC BY-NC 4.0 Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial Lisansı altında lisanslanmıştır.		

Mustafa Naîma Efendi'nin *Târih-i Naîma* Bağlamında Tarihçiliği*

Öz

Tarih, geçmişte yaşanan olayları inceleyen bir bilim dalı olup, tarih yazıcılığı ise yine geçmişte yaşanan olayların tarihçiler vasıtasıyla yazıya geçirilerek gelecek nesillere aktarılmasıdır. Osmanlı Devleti'nin tarihçilik anlayışı kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin mirası üzerine inşa edilmiş olsa da zamanla kendine özgü bir yapıya bürünmüştür. Bu çerçevede devletin ilerleyen dönemlerinde tarih yazımı faaliyetleri önem kazanmış ve vak'anüvislik adıyla resmî devlet görevi olarak ortaya çıkmıştır. Çalışmamızın konusunu teşkil eden Mustafa Naîmâ Efendi; 1655 yılında Halep'te doğmuş, 17. yüzyıl Osmanlı döneminde yaşayan meşhur vak'anüvislerden birisidir. O, ilk vak'anüvis olarak kaleme aldığı *Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbârî'l-hâfîkayn* isimli eseriyle Osmanlı tarihçiliğinde, birçok yönden diğer Osmanlı tarih yazıcılarından ayrılmaktadır. Bu yönüyle müellif ve eserinden her dönemde çokça istifade edilmiştir. Bu çalışmamızda Mustafa Naîmâ Efendi'nin kısaca hayatı, eseri, söz konusu eseri bağlamında tarihçiliği ve tarih alanına kattığı yenilikleri kısaca değerlendirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler

Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, Osmanlı Tarihi, Tarih Yazıcılığı, Vak'anüvislik

History of Mustafa Naîmâ Efendi in the Context of *Târih-i Naîmâ*

Abstract

History is a branch of science that examines the events in the past, and historiography is the transfer of the events that happened in the past to future generations by writing them down through historians. Although the Ottoman Empire's understanding of historiography was built on the legacy of the Turkish-Islamic states before it, over time it took on a unique structure. In this context, in the later periods of the state, historiography activities gained importance and emerged as an official state duty under the name of chronicler. Mustafa Naîmâ Efendi, who is the subject of our study; He is one of the famous chroniclers who was born in 1655 in Aleppo and lived in the 17th century Ottoman period. He is distinguished from other Ottoman historiographers in many ways in Ottoman historiography with his work called *Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati ahbârî'l-hâfîkayn*, which he wrote as the first chronicler. In this respect, the author and his work have been widely used in every period. In this study, we will try to evaluate Mustafa Naîmâ Efendi's life, his work, historiography in the context of his work, and the innovations he brought to the field of history from a contemporary perspective.

* Bu makale, yazar tarafından Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları bölümünde hazırlanmakta olan *Mustafa Naîma Efendi'nin Tarih-i Naîma Özelinde Tarih Yazıcılığı ve İslam Tarihi Anlayışı* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Keywords

Mustafa Naîmâ Efendi, *History of Na'îmâ*, Ottoman History, Historiography, Chroniclers

Giriş

Tarih; geçmişte yaşanan olayların verilerinin toplanarak incelenip yorumlanmasıdır.¹ Özellikle toplumsal ve siyasî alanda yaşanan gelişmeler bir ilim dalı olarak tarihi de etkilemektedir. Her iki alanda yaşanan gelişmeler dinamik bir yapıya sahip olan tarih ilminde gelişim ve değişime sebep olmaktadır. Toplumda büyük yankı uyandıran bu gelişmelerin, gelecek nesillere aktarılmak üzere yazıya geçirilme ihtiyacı doğmuştur. Bu noktada devreye tarih yazıcılığı girmiştir. Tarih yazımı, tarih hakkındaki eserlerin yazımı, tarihçilik kuramlarını ve geçmişi ifade eden bir terimdir.² Her toplum tarihini yazma gereği duymuştur. Bu doğrultuda kendi tarihçilik anlayışlarını oluşturmuştur.³

Küçük bir beylik olarak Osman Bey tarafından kurulan Osmanlı Devleti, kısa zamanda büyüyerek, üç kıtaya hükmedecek konuma gelmiştir. Buna paralel olarak devletin büyümesi, sosyal ve siyasal alanda yaşanan ilerlemelerle birlikte tarih anlayışında da gelişmeler yaşanmıştır. İlk zamanlarda kendinden önceki Türk-İslam devletleri geleneğinin bir devamı olarak başlayan tarihçilik faaliyetleri, ilerleyen zaman içerisinde tarih yazma gereksinimi ile birlikte tarihçiliğin her alanında verilen eserlerle kendini göstermiştir. Yaklaşık altı yüzyıllık bir süreç içerisinde de Osmanlı tarihçiliği kendine has bir yapıya bürünerek gelişme göstermiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nin ilk yüzyıllarında başlayan tarihçilik faaliyetleri ile ilgili bilgiler yetersiz idi. Günümüze ulaşan tarih kaynaklarına bakıldığında, Osmanlı'da tarih yazıcılığı devletin kuruluşundan yaklaşık olarak yüzyıl sonra başlamıştır. Bunun temel sebebi, henüz tam olarak yerleşik hayata geçilememesi ve devletin kurumlaşmasının bütünüyle yerleşememiş olmasıdır. Teşkilatlanmayla birlikte 15. yüzyılın ortalarında başlayan tarih yazımı faaliyetleri; bize ulaşan eserlere baktığımızda Battalnâme⁵, Hamzanâme⁶, Saltuknâme⁷,

¹ Doğan Özlem, *Tarih Felsefesi* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2001), 13.

² Yaşar Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 5/4610-4611.

³ Erdal Taşbaşı, "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış", *Mediterranean Journal of Humanities* 1/2 (2011), 214.

⁴ Taşbaşı, "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış", 214.

⁵ Battalnâme, Battal Gazi'ye ait kahramanlık hikâyelerini içeren eserlere verilen genel isimdir. Bk. Ahmet Yaşar Ocak, "Battalnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/206.

⁶ Hamzanâme, Hz. Hamza'nın (öl. 3/625) menkıbevî hayatı etrafında oluşan halk hikâyelerinin genel adıdır. Bk. Nurettin Albayrak, "Hamzanâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/516.

⁷ Saltuknâme, 13. yüzyıl alperenlerinden olan ve Rumeli'nin Türkleşmesinde büyük rolü bulunan Sarı Saltuk'un efsanevi hayatını anlatan Anadolu Türk destanlarından birisidir.

Gazânâme⁸, Menâkıbnâme⁹ ve Destan¹⁰ türlerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Sonraki yıllarda *Tevârîh-i Âl-i Osman* adı altında Osmanlı tarihçiliğinin ilk örnekleri verilmeye başlanmıştır.¹¹

Osmanlı tarihçiliğine dair günümüze ulaşan ilk yazılı eser, Ahmedî'nin *Dâsîtân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman*'idir. Eser müellifin *İskendernâme* eserinin sonuna eklenmiştir. Ayrıca XIV. yüzyılın sonlarında manzum olarak kaleme alınan bu eser sekiz bin beyitten oluşmaktadır. Yine Yahşi Fakih'in *Menâkıbnâme*'si bilinen en önemli çalışmalardan birisidir. Bu eser ilk Osmanlı tarihi olarak kabul edilmekle birlikte, birçok müellife kaynaklık etmiş fakat günümüze ulaşmamıştır.¹²

Osmanlı tarihçiliği açısından önemli çalışmaların yapıldığı Sultan II. Murad dönemi, aynı zamanda Osmanlı tarihçiliğinin kuruluş dönemi olarak da kabul edilir. Bu dönemde kaleme alınmış anonim tarihlere rastlanmaktadır. Yine Arapça ve Farsça eserlerin tercüme edildiği bu dönemde, kısa kronolojik bilgilerin yanında doğa olayları ile astronomik olayları konu alan tarihî takvimler hazırlanmıştır. *Fetihnâme* ve *Gazanâme* türünün ilk örnekleri de ortaya çıkmıştır. Saray takvimi olarak kabul edilen bu takvimler, doğrudan doğruya padişaha sunulmuş olmaları hasebiyle resmî kronik geleneğinin de ilk basamağı olarak kabul edilmiştir. II. Murad döneminde başlayan takvim yazma geleneği sonraki yüzyıllarda da devam etmiştir.¹³

Fatih Sultan Mehmet dönemine gelindiğinde; İstanbul'un fethi ile birlikte devletin her alanda büyümesi hızlanmıştır. Bu doğrultuda fetih kültürel alanda da etkili olmuş ve dolaylı olarak tarih yazıcılığında da bir canlanmaya sebep olmuştur. *Düsturnâme-i Enverî*¹⁴, *Tevârîhu's-Selâtîni'l-Osmâniyye* ve *Behcetü't-*

⁸ Gazânâme, düşmanla yapılan savaşların anlatıldığı eserlerdir. Bk. Mustafa Erkan, "Gazavatnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/439.

⁹ Menâkıbnâme, velilerin, şeyhlerin ve tarikat büyüklerinin daha çok kerametlerinin anlatıldığı eserlere verilen adıdır. Bk. Haşim Şahin, "Menâkıbnâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/112.

¹⁰ Destan, bir vaka veya belirli bir durum hakkında söylenen manzum sözlere verilen isimdir. Bk. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarihi ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), "Destan", 1/431.

¹¹ Ahmet Şimşek (ed.), *Türk Tarihçileri* (Ankara: Pegem Akademi, 2016), 3; Samet Arıker, "Osmanlı Tarih Yazıcılığı", *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (Ekim 2015), 202.

¹² Viktor L. Mènage, "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri", çev. Mehmet Öz, *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, der. Oktay Özel-Mehmet Öz (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015), 76-77; Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2013), 272.

¹³ Necdet Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri- Ahmedî'den Ahmed Refik'e-* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2018), 21.

¹⁴ *Düsturnâme-i Enverî*, 15. Yüzyılda Enverî tarafından kaleme alınmış olan manzum tarihtir. Müellifin hayatı hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamakla beraber hakkında bilinenler tamamen kendi eserine dayanır. Yine müellifin künyesi tam olarak bilinmediği gibi Enverî onun mahlasıdır. Mesnevi tarzında kaleme alınan eser 3730 beyitten oluşmaktadır. Eser esas itibarıyla bir mukaddime ve üç ana bölümden meydana gelmektedir. Bahsi geçen eserin en önemli özelliği Aydınogulları tarihine dair ayrıntılı bilgi veren biricik eser olmasıdır. Yine eserin bugüne ulaşan iki adet nüshası bulunmaktadır. Bk. Abdülkadir Özcan, "Düsturnâme-i Enverî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/49-50.

*tevârîh*¹⁵ gibi ilk genel ve kronik türde eserler bu dönemde kaleme alınmıştır. Yine yarı resmî tarihçilik niteliğinde görülebilecek olan şehnâmecilik türünün örnekleri de Fatih döneminde yazılmaya başlanmıştır. Tarih yazıcılığının asıl yükselişe geçtiği dönem ise II. Bayezid dönemidir. Bu dönemde derviş ve gazilerin hikâyelerinden ayıklanan ve destansı bir üslupla kaleme alınmış tarihlerin yanı sıra, saray kültürü altında biçimlenmeye başlayan İran etkisinde yeni bir tür teşekkül etmeye başlamıştır.¹⁶

16. yüzyıldan itibaren büyük çaplı genel ve özel tarihler ile kroniklerin sayısı oldukça artmıştır. Sadece genel ve özel konulu kronikler değil *fetihnâme*, *siyasetnâme* ve *bibliyografik* nitelikte ortaya konulan eserlerle Osmanlı tarihçiliğinin türleri artmıştır. Bu yüzyıldan itibaren özellikle ulema ve bürokrat kökenli tarihçilerin etkisi ile Osmanlı tarih yazıcılığı, üslup ve dil çeşitliliği açısından zengin edebi ve sanat değeri yüksek bir biçim kazanmaya başlamıştır.¹⁷

17. yüzyılda yazılan tarih ile ilgili eserler; gazânâme, vekayinâme, genel Osmanlı, fetihnâme, monografi, ansiklopedi, münşeat, şehir tarihi, kanunnâme ve siyasetnâme gibi türler olmak üzere büyük çoğunluğu daha önceki yüzyılın devamı niteliğinde olan eserlerdir. Bu yüzyılda asıl öne çıkan gelişme şehnâmenüvisliğin yerini yavaş yavaş vakayinüvisliğe bırakmasıdır. 17. yüzyılda biyografi türüne yoğun bir şekilde rastlanmaktadır. Ayrıca bibliyografya ve seyahatnâme ile ilgili yazılan iki büyük eser bu dönemde kaleme alınmıştır. Bunlar; Kâtip Çelebi'nin kaleme almış olduğu en büyük bibliyografik kamusu olan Keşfü'z-zunûn ile Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sidir.¹⁸

18. yüzyıla gelindiğinde, Osmanlı tarih yazımı vak'anüvislik kurumu ile resmi bir hüviyet kazanmıştır. Arapça "vak'a" ile Farsça "nüvîs"¹⁹ sıfatından ortaya çıkan vakanüvis; tarihi olayların kaydedilmesi için tayin edilen resmi memura verilen unvandır.²⁰ Tarihin önemi ve gerekliliği anlaşıncı yaşanan tarihi olayların bir yere kaydedilmesi ve muhafaza altına alınması faydalı görülmüştür. Bu doğrultuda gelecek nesillere bırakılma arzusuyla tarih yazım faaliyetleri başlatılmıştır. Neticede, Osmanlı merkez teşkilatında görevli olan vakanüvis adı verilen görevliler, hem kendilerinden önce yazılan tarihi olayları derlemiş hem de bulundukları zamanın olaylarını yazmaya başlamışlardır. Tarih yazıcılığının resmî bir kurum olmasıyla birlikte Osmanlı tarihine ve tarihçiliğine ait bilgilerin en önemli kısmı vakanüvisler aracılığıyla günümüze ulaşmıştır.²¹

¹⁵ Behcetü't-tevârîh, Fatih dönemi tarihçilerinden Şükrullah tarafından 1456-1459 yılları arasında Bursa'da kaleme alınmıştır. Vezîriâzam Mahmud Paşa adına Farsça olarak yazılan umumi tarihtir. On üç bölümden oluşan eserde; dünyanın ve Hz. Âdem'in yaratılışından başlayarak, birçok kavimden, Hz. Muhammed(sav)'in ve sahabelerin hayatından, tanınmış âlimler, şeyhler ve mezhep imamlarından bahsedilmektedir. Yine meşhur Yunan filozofları, bazı din büyükleri, İslam hükümdarları ile Emevi, Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı tarihinden bahsedilmektedir. Eserin farklı müellifler tarafından Türkçeye tercümesi de yapılmıştır. Bk. Ayla Demiroğlu, "Behcetü't-tevârîh" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/349-350.

¹⁶ Şimşek, *Türk Tarihçileri*, 6; Abdülkadir Özcan, "II.Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri", *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2 (2013), 142-143.

¹⁷ Şimşek, *Türk Tarihçileri*, 9-10.

¹⁸ Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri- Ahmedî'den Ahmed Refik'e-*, 22-23.

¹⁹ Yazan, yazarı. Bk. Mehmed Kanar, *Farsça-Türkçe Büyük Sözlük* (İstanbul: Birim Yayınları, 1998), "ن", 665.

²⁰ Pakalın, "Vak'anüvis", 3/574.

²¹ Pakalın, "Vak'anüvis", 3/574; Bekir Kütükoğlu, *Vekayî'nüvis Makaleler* (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1994), 103.

Osmanlı'da söz konusu müessesenin 18. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Yine bahsi geçen müessesenin ortaya çıkışı ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu görüşlerden en itibar göreni; ilgili kurumun Kanuni Sultan Süleyman döneminden beri bir devlet hizmeti halinde Şehnâmeciliğin değişik bir şekline bürünerek devam ettiğidir.²² Aslında Sultan II. Bayezid döneminde tarih yazımı ile ilgili ilk çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. II. Bayezid Osmanlı tarihinin yazılması için İdrîs-i Bitlisî ve Kemalpaşazâde'yi görevlendirmiştir. Dolayısıyla vak'anüvisliğin bu şekilde padişahların tarih yazdırma geleneğinden doğduğu görüşünü de göz ardı etmemek gerekir. Yine Sultan IV. Mehmet döneminde padişahın teşvikleriyle yazılan tarihler genellikle belli bir amaç için olayları tespit etmek amacıyla yazılmıştır. Dolayısıyla bunları Dîvân-ı Hümâyûn'a bağlı devamlı bir devlet hizmeti olan vak'anüvislik ile karıştırmamak gerekmektedir.²³

Yaygın olan kanaate göre ilk vakanüvis Mustafa Naîmâ Efendi'dir. Onun bu sıfatla anılmasında; derlemesi için görevlendirildiği Şârihülmenârzâde Ahmed Efendi müsveddesinden tamamladığı birkaç cüzü sadrazama sunmasından dolayıdır. Bu cüzü sunmasının ardından Amcazâde Hüseyin Paşa tarafından kendisine maaş bağlanmış ve tarih yazıcısı olarak görevlendirilmiştir.²⁴ Haleflerinden Râşid Mehmed Efendi'nin²⁵ Naîmâ'dan 'vak'anüvis' sıfatıyla bahsetmesi de bu bilgileri destekler niteliktedir.²⁶

Vak'anüvisler, yalnızca kendi yaşadıkları dönemin tarihini yazmakla sınırlı kalmış değillerdir. Olayların kesintiye uğramadan tespit edilebilmesi için, kendilerinden önce görevde bulunanların, eksik bırakılan dönemlerin tarihini tamamlamak için de görevlendirilmişlerdir. Bu sebepten ötürü azil veya ölüm gibi durumlarda tutulan notlar ve müsveddelerin yeni görevlendirilen vak'anüvislere verilmesine özen gösterilmiştir. Böylece yazılan tarihlerde olayların kesintiye uğramadan devamlılığı sağlanmıştır. Bu yolda vak'anüvislerden hiçbir şey esirgenmeyerek, olayları inceleyip güvenilir bir şekilde yazabilmeleri için her türlü bilgi verilmeye çalışılmıştır. Öyle ki devlet tarafından Avrupa devletleri ile ilgili haberler tarih cüzlerine yazmaları için vak'anüvislere bildirilmiştir. Her yılın başında yazılan cüzler padişaha sunulur, duruma göre cüzlerde düzeltme yapılarak son halini alırdı.²⁷

Bu çalışmamızda Osmanlı Devleti'nde ilk vak'anüvis olarak anılan Mustafa Naîmâ Efendi'nin hayatı ve tarihçiliği inceleme alanımızı teşkil etmektedir. Naîmâ, hayatı ve yazdığı eseri ile tarihçilik alanına önemli katkıları olan müstesna bir kişiliktir. Onun hakkında yapılan çalışmalar da bunu destekler niteliktedir. Bu doğrultuda Yakup Şahiner'in "*Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme*" adlı makale çalışması başta olmak üzere çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bir diğer önemli çalışma Lewis V. Thomas'ın doktora tezidir. Yine Diyanet İslam Ansiklopedisinde yer alan Mehmet İpşirli tarafından

²² Kütükoğlu, *Vekayi'nüvis Makaleler*, 103-104.

²³ Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemlı Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri- Ahmedî'den Ahmed Refik'e-*, 150.

²⁴ Öztürk, *İmparatorluk Tarihinin Kalemlı Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri- Ahmedî'den Ahmed Refik'e-*, 150.

²⁵ 1670 yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. İyi bir eğitim görmüş Osmanlı Devleti vakanüvistlerinden biridir. Bk. Fatih Günay, "Râşid Mehmet Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/463.

²⁶ Kütükoğlu, *Vekayi'nüvis Makaleler*, 105.

²⁷ Bekir Kütükoğlu, "Vak'anüvis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/458.

kaleme alınan “*Naîmâ*” maddesinde de Naîmâ Efendi'nin hayatı ve eseriyle ilgili pek çok noktaya değinilmiştir. Asaf Halet Çelebi “*Naîmâ*” adlı kitabında Mustafa Naîmâ'nın hayatını ve yaşadığı dönemi edebi bir üslupla ele almıştır. Naîmâ'nın hayatına, tarihçiliğine dair yazılan bu çalışmalara ve düşünsel zemine katkı sunmak amacı taşıyan çalışmamız, söz konusu kişinin günümüz tarihçilik alanına katkılarını ele almaktadır. Bu bağlamda çalışmamızın kapsamı onun hayatı ve tarihçiliği ile sınırlı tutulmuştur. Giriş bölümünde çalışmamızda sıkça bahsettiğimiz vak'anüvislik kurumu anlatılmaktadır. Çalışmamızın birinci kısmında; Naîmâ'nın hayatı ve eserlerinden bahsedilmektedir. İkinci kısımda ise, meşhur eseri *Târih-i Naîmâ* ve bu eser bağlamında tarihçiliği incelenerek ele alınmıştır

1. Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

1. 1. Hayatı

1655 yılında Halep'te dünyaya gelen Mustafa Naîmâ; çok genç yaşta İstanbul'a gelmiş ve Sultan III. Süleyman devrinde Baltacılar ocağında göreve başlamıştır. Babası ve dedesi yeniçeri ocağından olan Naîmâ, ilk eğitim hayatına Halep'te başlayıp tamamladıktan sonra İstanbul'a gelmiştir. Mustafa Naîmâ Efendi, Baltacılar ocağında görevini ifa ederken bir yandan da Beyazıt Camii'nde tahsiline devam etmekteydi. Edebiyat, astroloji ve özellikle tarihe çok büyük ilgi duymuş, bunun sonucunda Baltacı ocağından Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleri arasına girmiştir.²⁸

Asıl ilgisi tarih olmakla birlikte astrolojiye de büyük önem veren Naîmâ, yıldızların olaylar üzerindeki etkisine inanmıştır. Bu ilimlere ek olarak Salim Tezkiresinden kimya ile de meşgul olduğunu öğreniyoruz. Konuyla ilgili Tezkirede şöyle bilgi verilmektedir: “*İlm-i kemme müteallik bazı şubede ve hüner ve kimyevi andlerde bazı şeyler izhar ederdi. Elhâsıl bir harîf-i zarîf-i lâubali meşreb ve bir şâîr-i vâsî'u'l mezhebidir.*”²⁹

Emin adımlarla yükselmeye başlayan Naîmâ, o zamanlar ilim ve sanat ehlini koruyup kollayan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın³⁰ himayesine girerek onun destek ve yardımlarını görmüştür. Amcazâde Hüseyin Paşa, vezîr-i âzamlik görevine geçince Naîmâ'nın tarihi bilgisini, ilmi liyakat ve yeterliliği ile daha birçok özelliklerini takdir ederek ona vak'anüvislik görevini tevdi etmiştir. Bu görevi devralan Mustafa Naîmâ, ilk iş olarak Amcazâde Hüseyin Paşa'da bulunan Şârihü'l-Menârzâde Ahmet Efendi'nin yazdığı tarih müsveddelerini temize çekmiştir. İşte böylece Naîmâ, 6 ciltlik meşhur *Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulâsati Ahbârü'l-Hâfikayn* adlı eserini yazmaya başlamıştır.³¹

²⁸ Nahide Şimşir, *Osmanlı'ya Yön Veren Tarihçiler ve Eserleri* (İstanbul: Post Yayınları, 2018), 125-126; Mehmet İpşirli, “Naîmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/316.

²⁹ Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim, *Tezkiretü's-şu'arâ (Salim Tezkiresi)*, 681. Mîrzâzâde Mehmed Sâlim, 1688'de İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup Şeyhülislâm Mirza Mustafa Efendi'nin oğludur. Tezkire yazarı, divan şairi ve hattattır. Bk. Hüseyin Güfta, “Sâlim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/46. Asaf Halet Çelebi, *Naîmâ* (Ankara: Hece Yayınları, 2015), 10.

³⁰ Amcazâde Hüseyin Paşa, Osmanlı sadrazamıdır. Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Amcasının oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Amcazâde diye anılmaya başlanmıştır. Mustafa Naîmâ Efendi ondan aldığı görev ile tarihini yazmaya başlamıştır. Bk. M. Münir Aktepe, “Amcazâde Hüseyin Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/8.

³¹ Çelebi, *Naîmâ*, 11.

Devlet erkânıyla da arası iyi olan Mustafa Naîmâ Efendi, özellikle vezîr-i âzam Damat Ali Paşa'nın desteğini alarak onun yakınında yer alan adamlar arasına girmeyi başarmıştır. Bundan dolayı vakanüvislikten başka çeşitli görevlerde de yer almıştır. Damat Ali Paşa'nın destekleriyle önce Defter Eminliği³², daha sonra ise hâcegân³³ rütbesiyle Anadolu muhasebeciliği görevlerine getirilmiştir. Onun bu yükselişi ve Damat Ali Paşa'ya olan yakınlığı bazı kimseler tarafından hoş görülmemiş ve vezir-i azam Damat Ali Paşa'ya Naîmâ hakkında olumsuz söylemler anlatarak onu gözden düşürmeye çalışmışlardır. Öyle de olmuştur. Naîmâ hakkındaki olumsuz söylemlere inanan vezir-i azam; önce onu alt memuriyetlerden olan silahdarlar kâtipliğine getirmiş, sonra da Mora seferi sırasında Mora Defter emini olarak görevlendirmiştir. Verilen bu son görevi yerine getirmek için de Mora'da yaşamaya başlamıştır. Üst üste yaşadığı bu olumsuz hadiseler neticesinde psikolojik olarak da yıpranan Mustafa Naîmâ, Mora'da defter emini olarak görev yaptığı sırada 1716 yılında vefat etmiştir. Cenazesi Balyabadra³⁴ diye adlandırılan yerde cami haziresine defnedilmiştir.³⁵

Ahmet Refik onun vefatına sebep olan olayları şu şekilde anlatmıştır:

*“Damat Ali Paşa'nın kethüdası olan Köse İbrahim Ağa, Naîmâ'yı çekemezdi. Onun yükselişine haset eder, Paşa'nın gözünden düşürmek için daima fırsat kollardı. Ali Paşa'nın Mora seferine hazırlandığı sırada bu fırsat eline geçmiş ve Paşa'ya Naîmâ hakkında olumsuz söylemler isnat etti. Naîmâ'nın seferde başarısız olunacağından bahsettiğini ileri sürdü. Bunun üzerine Ali Paşa Naîmâ'yı muhasebecilik görevinden alarak Silâhdar kitabe-tine indirdi. Yerine de Raşit'i vakanüvis olarak tayin etti. Naîmâ'yı da Mora seferine giderken yanında götürdü. Seferi kazandı ancak dönüşünde Naîmâ'yı yanında getirmedi. Onu Mora'ya Defter Emaneti vekâletiyle bıraktı. Bu durum Naîmâ'yı çok üzdü. Patras'ta eski Türk Balyabadra'sında altmış üç yaşına kadar melûl bir şekilde yaşadı. 1712 yılında vefat etti. Patras'ta 'Müslimin makabiri'ne gömüldü.”*³⁶

Naîmâ'nın Ramiz Efendi adında bir oğlu bulunmaktadır. Ramiz Efendi müderrislikten yetişerek şuarâ tezkiresi düzenlemiştir.³⁷

1.2. Eserleri

Bilinen en meşhur eseri *Naîmâ Tarihi*'dir. Esas adı *Ravzatü'l-Hüseyin fî Hulâsati Ahbâri'l-Hâfikayn* olan eser; Şârihü'l-Menâr lâkabı ile bilinen, Ahmet Efendi'nin yazdığı müsveddelere dayanır. Naîmâ, bu müsveddeleri esas alarak eserini oluşturmuş, birçok yerlerini ise birebir aynen nakletmiştir. Yine başka eserlerden

³² Defter Emni, Osmanlılarda Defterhâne'nin âmirine verilen isimdir. Bu memuriyetin hangi tarihte ortaya çıktığına dair herhangi bir kayıt ve bilgiye rastlanmasa da Fâtih Kanunnâmesinde defter emniğinden bahsedilmiş olması mazisinin eskiye dayanmış olduğunu göstermektedir. Bk. Pakalın, “Defter Emni”, 1/418.

³³ Hâcegân, Osmanlı'da devlet yazı işlerinin başında bulunan kişiler hakkında kullanılan bir tabirdir. Yine Defterdarlık ve Nişancılık gibi görevleri yürütenler de bu isimle anılmaktadır. Bu tabir yerine Hâcegân-i divan-i hümayun da denirdi. Farsça hâce kelimesinin çoğulu olmakla birlikte halk arasında hoca, efendi, reis, ağa anlamlarına gelmektedir. Bk. Pakalın, “Hâcegân”, 1/693.

³⁴ Balyabadra, Yunanistan'da Mora yarımadasının kuzeybatısında büyük liman şehirlerinden Patras'ın Osmanlılar dönemindeki adıdır. Bk. Machiel Kiel, “Balyabadra”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/42.

³⁵ Çelebi, *Naimâ*, 15; İpşirli, “Naîmâ”, 32/316.

³⁶ Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1924), 263; Çelebi, *Naimâ*, 14-15.

³⁷ Çelebi, *Naimâ*, 15.

de alıntılar yapıp kendi fikirlerini de katarak eserini meydana getirmiştir.³⁸ Eserinin kendisine bu tarih müsveddelerini vererek ortaya çıkmasında katkısı olan Amcazâde Hüseyin Paşa'nın ismiyle şöhret bulmasını istemiştir. Bu sebeple de *Ravzatü'l-Hüseyin* ismini vermiştir. Bunu eserinde şöyle ifade etmektedir: “...nâm-ı girâmîleriyle şöhret-şî'âr olmağ için bu kitâb-ı nâm-dâra Ravzatü'l-Huseyn fî-Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikeyn tesmiyesi sezâvâr görüldü.”³⁹

Naîmâ'nın bu eseri 1574'ten başlayıp 1655'e kadar meydana gelen olayları ihtiva etmektedir. Oldukça sade bir dil ile yazılmış olan eserin, tarihi tasvir ve olay kurgusu yazıldığı dönemde rastlanmamış türdendir. Yurtiçi ve yurtdışında yer alan kütüphanelerde çok fazla yazma nüshası bulunan eser, ilk olarak 2 cilt halinde İbrahim Müteferrika matbaasında basılmıştır. Daha sonra esere olan ilgi artmış ve Osmanlı döneminde dört defa basılmıştır. Ayrıca Naîmâ Tarihi, yalnızca Osmanlı döneminde değil Cumhuriyet döneminde de çokça istifade edilen eserlerden biri olmuştur. Eser son olarak sıhhatli bir transkripsiyonla Mehmet İpşirli tarafından 6 cilt olarak yayımlanmıştır.⁴⁰

Mustafa Naîmâ Efendi, tarih türünden başka siyasi türde birkaç eser de kaleme almıştır. Siyasi türde kaleme aldığı eserleri kaynaklarda *Resâ'il-i Siyâsiyye* adıyla geçmektedir. Bu eserler el yazması bir mecmu-ada bulunmaktadır.⁴¹ Siyasi alanda yazdığı bu eserler hakkında kaynaklarda ayrıntılı bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca Naîmâ, bir başka tür olan şiir ile de uğraşmıştır. Aşağıdaki dördlüğü kendisi kaleme almıştır:

“Hâsid ayağa çalsa da kâlây-ı kemâlim

Sermâye-i irfanıma asla zarar olmaz

Naîmâ sırr-ı aşk-ı sûzîş-i pervaneden görkim

Ne hicr-i yardan ağlar ne sûz-i nardan söyler.”⁴²

2. *Târih-i Naîmâ* Bağlamında Tarihçiliği

2.1. *Târih-i Naîmâ*

Tarih yazıcılığında önemi ve yeri büyük olan kitap; renkli anlatımı olayların iç yüzünü anlatmada oldukça yalın, nükteli ve imalı ifadeleriyle zamanında çokça ilgi görmüştür. Naîmâ'nın tarihi aslında, I. Ahmet devri erkânından olan, Şârihü'l-menâr lakabı ile tanınan müderris Ahmet Efendi'nin kaleme aldığı esere dayanır. Sultan I. Ahmet devrinden Köprülüler dönemine kadar yazılmış ve içerisinde önemli bilgiler bulunan bu eser Amcazâde Hüseyin Paşa'ya sunulmuştur. Yine bu eserin ilk dönemleri Hasan Beyzâde Tarihindan alınmıştır. Eserin müellifi vefat edince Amcazâde Hüseyin Paşa onu Naîmâ'ya vermiştir. Verdiği bu eseri de kullanarak ondan bir tarih yazmasını emretmiştir.⁴³

³⁸ Yakup Şahiner, “Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *ANASAY* 1 (Ağustos 2017), 93.

³⁹ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, nşr. Mehmet İpşirli (Ankara: TTK Yayınları, 2007), 1-4/9.

⁴⁰ Şahiner, “Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, 96.

⁴¹ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 269.

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: TTK Yayınları, 2011), 4/597.

⁴³ Çelebi, *Naîmâ*, 11-12.

Hüseyin Paşa'dan aldığı bu göreve hemen başlayan Naîmâ, Ahmed Efendi'nin kaleme aldığı tarih eserini esas tutarak tarihini yazmaya başlamıştır. Yazdığı tarih eserinin birçok yerinde bu eserden faydalanmış, hatta bazı yerlerini birebir nakletmiştir. Ancak her ne kadar bu eseri birebir nakletmiş olsa da şu bir gerçektir ki Naîmâ, tarihçi yönüyle ele aldığı metni öncelikle dikkatlice incelemiştir. Yer yer karşılaştırmalar yaparak, sözlü kaynaklara başvurarak, incelediği kaynaklardan alıntılama yaparak ve kendi kanaatlerini de ekleyerek eserini sonlandırmıştır. Eserinde kullandığı Şârihü'l-Menârzâde'nin tarihi; nakledilene göre yaratılış ile başlamış, 1655 yılına kadar devam etmiştir. Naîmâ'ya göre Ahmed Efendi yazdığı müsveddelerde, Sultan Ahmed zamanından Köprülü Mehmed Paşa'ya kadar yaşanan olayları ayrıntılı bir biçimde yazmıştır. Bu dönemlerden öncesini ise Hasan Beyzâde Tarihi'nden almıştır.⁴⁴

Naîmâ tarihinin giriş kısmında; Kâtip Çelebi, Mustafa Ali ve Kınalızâde'nin tarih hakkındaki görüşlerine yer vermiştir. Özellikle kıymetli bir tarihçi olarak gördüğü İbn Haldun'dan çok etkilenmiş, onun toplum ve tarih hakkındaki kuramlarını özetlemiştir. Ayrıca Yusuf Has Hacib, Nizamü'l-Mülk ve Gazali tarafından açıkça ortaya konulmuş olan Osmanlı toplumunun düzen ve yönetiminin temel dinamiklerini oluşturan hakaniyet çemberi adı da verilen daire-i adliye sistemini eserinde yorumlayarak ele almıştır.⁴⁵ Mevcut nüshalara bakıldığında edinilen görüşe göre Mustafa Naîmâ Efendi; eserini yazarken tarih kısmını 1574 Sultan III.Murat'ın saltanatı ile başlatarak, Şârihü'l-Menârzâde kayıtlarının sona erdiği 1655 tarihine kadar devam ettirmiştir. Eserini Karlofça Antlaşması gibi bilgileri de eklediği mukaddimesi ile birlikte 1702'de Amcazâde Hüseyin Paşa'ya sunmuştur.⁴⁶

Mustafa Naîmâ Efendi'nin söz konusu eserinin bu derece ön plana çıkmasında farklı etkenler vardır. Bunlar; eserini yazarken yararlandığı bütün kaynakların isimlerini zikretmesi ve bu eserlerden çokça istifade etmesidir. Ayrıca eserde, kendi döneminde rastlanmayan şahane bir olay kurgusu ile tarihi tasvirler yer almaktadır. Eserin bir diğer özelliği ise yaşanan olayların perde arkasını sebep-sonuç ilişkisi içerisinde sağlıklı bir şekilde vermesidir. Bu perde arkası olayları genellikle ayrı bir şekilde 3-4 başlık altında toplamaya çalışmıştır. Eserde yaklaşık 1400 başlığın olması bu olayların takibini kolaylaştırmıştır. En çok dikkat çeken anlatımlar sebep-i katl, sebep-i azl ve sebep-i nefy şeklindeki perde arkası olaylardır.⁴⁷

Naîmâ Tarihi yazıldığı dönemde çokça ilgi görmüştür. Öyle ki Osmanlı Devleti'nde dört kez baskısı yapılmıştır. İlki iki cilt olarak 1734 yılında basılmıştır. Eser ikinci kez 1843'te yalnız birinci cildi olmak üzere basılmıştır. Üçüncü kez 1863 yılında 6 cilt olarak basılmıştır. Yine dördüncü kez ise 1864-1866 yılları arasında 6 cilt olarak basılmıştır. Bu baskılarla diğer tarih kitaplarına nasip olmayan bir üne kavuşmuştur. Öyle ki ilk Türk matbaada basılan on yedi kitap arasına girmeyi başarmıştır. İbrahim Müteferrika tarafından basılan nüsha iki cilt olarak yayımlanmıştır. Çok sayıda nüshası da bulunan bu eser, birçok yabancı dile de çevrilmiştir.⁴⁸

⁴⁴ M. Cavid Baysun, "Naîmâ", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1964), 9/46.

⁴⁵ Bahaeddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler* 10 (2002), 184.

⁴⁶ İpşirli, "Naîmâ", 32/316.

⁴⁷ Kasım Bolat, "Naîmâ'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet", *Tarih Okulu* 13 (Sonbahar-Kış 2012), 93.

⁴⁸ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/29.

Naîmâ Tarihi yalnız Osmanlı döneminde değil Cumhuriyet döneminde de ilgiyle okunmuştur. Bu dönemde özellikle Ahmet Refik eserinde sıklıkla Naîmâ'nın tarihini kullanmıştır. Eserin bilimsel ve sıhhatli transkripsiyonu ancak 2007'de Mehmet İpşirli tarafından yapılmıştır. Yayınlanan bu baskı dört cilt halinde basılmakla beraber eserin dördüncü baskısı toplamda altı cilttir. Yine bu baskının en güzel özelliklerinden birisi dördüncü cildin sonuna yaklaşık üç bin kelimedenden oluşan Naîmâ'yı okuma sözlüğünün konulmuş olmasıdır. Bu özellikle anlaşılamayan bazı kelimelerin anlamlarının daha rahat bir şekilde öğrenilmesini sağlamıştır. Bu baskının bir diğer özelliği içerisinde geniş bir şekilde hazırlanmış olan fihrist bulundurmasıdır. Yine Arapça ve Farsça cümlelerin Türkçe anlamları dipnotta verilmiştir. Böylece daha geniş kitlelere hitap edilmiş ve okuyucuyu yormayan teknik alfabeden kaçınılmıştır.⁴⁹

Naîmâ Tarihi hem içeriği hem de kapsadığı dönemler itibarıyla tarih kaynakları arasında yoğun bir ilgi görmüştür. Bu özelliğiyle hem yurtiçi hem yurtdışında akademik çalışmalara konu olmuştur. Eserin Latin harflerle yayını Zuhuri Danışman⁵⁰ ve Mehmet İpşirli tarafından yapılmıştır. Ahmed Refik *Köprülüler*⁵¹, *Kadınlar Saltanatı*⁵², *Samur Devri*⁵³ adlı eserlerinde Naîmâ'yı kullanmıştır. Ayrıca *Âlimler ve Sanatkârlar*⁵⁴ adlı eserinde de Naîmâ ve eserini incelemiştir. Lewis V. Thomas *Study of Naîmâ*⁵⁵ adlı doktora tezinde yazarın hayatı ve eseri ile ilgili pek çok konuya değinmiştir. Thomas'ın yazdığı bu tez, daha sonra N. Itzkowitz'in editörlüğünde yayınlanmıştır. Naîmâ ile ilgili yapılmış bir diğer çalışma, Zeki Arslantürk'ün *Naîmâ'ya göre XVII.yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı*⁵⁶ isimli sosyolojik çalışmasıdır. Yapılan bu çalışma daha çok Naîmâ'nın giriş kısmında yer alan değerlendirmelerine dayanır.⁵⁷

2.2. Tarihçiliği

Mustafa Naîmâ Efendi, tarih ilmi başta olmak üzere pozitif ilimlere çok düşküncü. Bu özelliğinde belki de Yeniçeri ocağına mensup olan dedesi ve babasının orduda görev yapması, onların yaşadıklarına yakinen tanık olması etkili olabilir. Naîmâ'nın yaşadığı çağ, olayları ve toplumu çok iyi gözlemleyen bir sosyolog olması da tarihe olan ilgisini artırmıştır. Çünkü genel olarak sosyologların sosyoloji geleneği, batıda felsefe kökenli iken doğuda tarih kökenlidir. Buradan hareketle Naîmâ'nın da yaşadığı toplum gereği sosyoloji geleneğinin tarih kökenli olduğu söylenebilir.⁵⁸ Onun bu özellikleri tarihe olan ilgisini arttırmış ve olayları tarih üzerinden değerlendirme ihtiyacını doğurmuştur. Naîmâ'nın ilk vakanüvis olarak isimlendirilmesi ve adı günümüze ulaşan meşhur tarihçilerden biri olması onu diğer tarihçilerden ayıran en önemli özellikleridir. Yine bu derece mükemmel bir tarih kitabı ortaya çıkarmasındaki en önemli etken, tarih ilmine oldukça

⁴⁹ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/29.

⁵⁰ 1902'de Bolu'da doğmuş, 1971'de vefat etmiştir. Tarihçi, yazar ve çevirmendir. Naîmâ tarihini sadeleştirerek yayımlamıştır. Bk. Mustafa Naîmâ, *Naîmâ Tarihi*, çev. Zuhuri Danışman (İstanbul: y.y., 1969).

⁵¹ Ahmet Refik Altınay, *Köprülüler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999).

⁵² Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı* (İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000).

⁵³ Ahmet Refik Altınay, *Samur Devri* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010).

⁵⁴ Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1924); Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013).

⁵⁵ Norman Itzkowitz (ed.), *A Study of Naîmâ* (New York: New York University Press, 1972).

⁵⁶ Zeki Arslantürk, *Naîmâ'ya göre XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Yapısı* (İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1997).

⁵⁷ İpşirli, "Naîmâ", 32/317.

⁵⁸ Arslantürk, *Naîmâ'ya Göre XVII. Yüzyıl Toplum Yapısı*, 22-24.

vâkıf olmasıdır. Akademik anlamda da donanımlı olan Naîmâ, iyi derecede Arapça bilmekteydi. Bu özelliğiyle tarihle ilgili birçok mühim eseri gözden geçirme fırsatı bulmuştur. Yine onun tarih ilmine bakışı oldukça önemlidir. O tarihi her ilmin üstünde görmüş ve bununla ilgili düşüncelerini eserinin önsözünde şu şekilde izah etmiştir:

“Çok eski zamanlardan bugüne gelinceye kadar âlemde meydana gelen hayır ve şer bütün durumları kaydeden tarih ilmi bir değerli ve büyük ilim olmakla birlikte, ümmetler ve devletler nezdinde saygı gören, emirler ve hükümdarlar yanında kabul edilen ve ulema ile fazıllar yanında beğenilen bir ilim olagelmıştır. Tarih faydası herkese yaygın olan bir ilimdir. Ulemanın zekâsını artırır, akıllı kimseleri uyarak doğru düşünmelerini sağlar, avamı eski haberlere, havâssı da gizli sırlara adar. Bu sınırlı denizin derinliklerine hâkim olan kimseler her türlü gerçekleri ve devirlerin değişmesi ile değişen hususların gizemini öğrenirler. Böylece eski milletlerde ne gibi değişiklikler olduğunu bunların hangi sebeple parçalandığını öğrenirler. Bu suretle de olayı karşılaştırarak ve tahlil ederek soyut sözlere inanmayıp yanıltmaca ve hurafelerin zebunu olmazlar. Gaibi şahitten kıyas ve olma-yanı mevcuttan alıntılarla pek çok tecrübe ve uzun alıştırmalarla bir işin başlangıcından sonunun ne olacağını kavrarlar.”⁵⁹

Bu söylediklerinden anlaşılacağı üzere Naîmâ için tarih yalnızca bilgi yığınları ve hikâyelerden meydana gelmemektedir. Yaşanan olaylar arasında bağlantılar kurarak geçmişe ve geleceğe dair çıkarımlarda bulunmak gerekir. Naîmâ'nın tarih felsefesinde olaylar, zaman ve mekânın dışarısına taşınır. O tarihin faydasını ve gerekliliğini anlatırken tarih ilmini, “zamanın tercümanı” olarak adlandırmıştır. Yine tarihten haberi olmayan, tarihe kayıtsız kalan insanları gafil olarak adlandırmış ve tarih yazmayı kendine ödev edinmiştir.⁶⁰

Naîmâ, Tarih usulüne de riayet etmiştir. Ona göre uydurmalarından uzak, iyi bir tarihçinin dikkatli olması gereken bazı önemli hususlar vardır. Çünkü tarihçi önüne gelen ve duyduğu her olayı eserine almaz. O olaylar arasında kıyaslama, analiz, sentez ve tercihler yapar. Naîmâ'ya göre vakaları yazan, olayları yazıya geçiren irfan ehli için uyulması gereken birtakım özellikler ve önemli noktalar vardır: Bunlar:

1. Doğru sözlü olmalı, asılsız ve batıl hikâyeler yazmamalıdır. Eğer bir olayın hakikatini bilmiyorsa, bilenlerden öğrendikten sonra yazmalıdır.⁶¹

2. Halk arasında yayılan uydurma, aslı olmayan söylemleri dikkate almayıp, vakayı olduğu gibi aktarabilen kişilerin sözlerine itibar etmelidir. Çünkü olayların oluş tarzı herkes tarafından bilinirken, az fikirli ve zayıf akıllı kimseler bunlara yanlış anlamlar vererek doğru olmayan sözleri halk arasında yayarlar. Yayılan bu çeşit yalan yanlış sözleri gerçek zannedip, araştırıp soruşturmadan nakledip yazanlar her asırda çokça bulunur.⁶²

⁵⁹ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîma*, 1/3.

⁶⁰ Zeki Arslantürk, *Türk Sosyoloji Tarihinde Naîmâ'nın Yeri ve Osmanlı Devleti'nin Çöküş Sebepleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Doktora Tezi, 1979), 39-40.

⁶¹ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîma*, 1/2.

⁶² Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîma*, 1/2.

3. Ele geçen, edinilen haberleri yalnız nakletmek ile kalmayıp, ders alınması gereken noktaları da belirtmelidir. Bu şekilde yazılmayan tarihlerin destanlardan farkı yoktur.⁶³

4. İnsanlar hakkında verilen bilgilerde objektif davranılmalı, önyargılı olmamalı, onlara haddinden fazla övgü ve yergi yapılmamalı, gerçek ne ise o yazılmalıdır.⁶⁴

5. Anlaşılması güç olan ifadeleri terk ederek, kolayca okunması ve anlaşılması mümkün olan kelimeler kullanılmalıdır. Ağdalı dil yerine anlaşılması kolay daha sade bir dil tercih edilmelidir.⁶⁵

6. Öğrendiği ve işittiği latifelerin, faydalı hikâyelerin, manzum ve mensur metinler ekleyerek süsleyip değerlerini ve manalarını belirtmelidir.⁶⁶

7. Nücûm ilmine hâkim ise, yıldızların toplum üzerindeki etkilerini göz önünde tutmalı ve bu ilim konusunda bilgi sahibi olması gerekir.⁶⁷

Görüldüğü gibi Naîmâ Efendi; tarih yazıcılarında bulunması gereken özellikleri tavsiye niteliğinde maddeler halinde sıralamıştır. Kendisi de bir tarihçi olarak bu özelliklere uymuş ve bu noktada sonraki tarihçilere de örnek olmuştur. Onun bu düşünceleri ve tarih anlayışı tarihte meydana gelen olayları açıklama-daki metodunu da ortaya koymaktadır. O olayları yorumlamada teolojik, tecrübî ve astrolojik olarak üç tür açıklama şeklini kullanmıştır. Burada Naîmâ'nın özellikle teolojik açıklamayı yani olayları ilahi varlık aracılığıyla açıkladığına sıkça rastlamaktayız. Bu nedenle Naîmâ'nın şark usullerine bağlı ve İslamî inançları muhafaza etmiş bir tarihçi olduğu söylenebilir. Yaşadığı devir ve Müslümanlığı da bunu gerektiriyordu. Teolojik açıklama olarak nitelendirebileceğimiz bu metodunun her şeyden önce İslamî teolojiden bir bakıma kaynaklandığı söylenebilir.⁶⁸ Onun bu açıklama metoduna söz konusu eserinde rastlamaktayız: *"Mâlumdur ki, Cenâb-ı Hakk'ın iradesi, bazı kullarının nizam haline ilgide bulunsa karşı tarafından olan düşmanları arasına ayrılık ve nifak telkin eder."*⁶⁹ *"Çün bu diyarın fethi Allah'ın muradı olmuştu. Elbette her işte Ehl-i İslam'ın tedbiri Allah'ın takdirine uyup kâfirlerin işi kötüye gitmeye yüz tuttu."*⁷⁰

Mustafa Naîmâ, her ne kadar teolojik açıklamalarda bulunsa da cüz'i iradenin de mutlaka kullanılması gerektiğini belirtir. O şöyle der: *"Kul tedbirini alır, Allah da takdir eder."*⁷¹ *"Maksada ulaşmanın sebebini kendi kötü tedbiri sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın takdiri olduğunu bilmeyip, ümera ve askerlerin takdirinden bildi."*⁷²

⁶³ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/2.

⁶⁴ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/5.

⁶⁵ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/5.

⁶⁶ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/5.

⁶⁷ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/5.

⁶⁸ Arslantürk, *Türk Sosyoloji Tarihinde Naîmâ'nın Yeri ve Osmanlı Devleti'nin Çöküş Sebepleri*, 42.

⁶⁹ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 1/402.

⁷⁰ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 4/132.

⁷¹ Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 3/100.

⁷² Mustafa Naîmâ Efendi, *Târih-i Naîmâ*, 3/76.

Ünlü tarihçi Franz Babinger, Mustafa Naîma'nın doğruları yazmaktan ve söylemekten çekinmeyen cesur bir tarihçi olduğunu bizzat eserinde belirtmektedir.⁷³

Naîma müverrihlerde bulunması gereken özellikleri bizzat kendi de uygulamıştır. Olayları tasvir etmesi ve konulara olan hâkimiyeti mükemmeldir. Anlaşılır ve akıcı bir dil kullanarak olayları itiraza yer vermeyecek şekilde anlatmıştır. Olayların doğru olmasına da özen göstermiştir.⁷⁴

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde resmî tarih yazıcılığı denilince bahsi geçen ilk isimlerden birisi Mustafa Naîma Efendi'dir. Tarih alanında yazmış olduğu meşhur eseri *Tarih-i Naîma*, her dönemde kendisinden faydalanılmış mühim eserlerdendir. Eserin tarih kısmı 1574 Sultan III. Murad'ın dönemiyle başlayarak Şârihü'l-menârzâde kayıtlarının bittiği 1655 tarihine kadar devam ettirilmiştir. Oldukça önemli dönemleri kapsayan eserin, Osmanlı Devleti'nde dört defa baskısı yapılmıştır. Onun bu ünü elde etmesinde hem ilk vak'anüvis olması hem de kişiliği, akademik bilgisi, tarihçiliği ve eserinin etkili olduğu muhakkaktır.

Naîma Tarihi'nde olaylar; tenkitçi yani eleştirel tarih anlayışıyla incelenmiş ve sebep-sonuç ilişkisi dâhilinde izah edilmiştir. Mustafa Naîma Efendi'nin, bulunduğu resmi devlet görevi itibarıyla eserini objektif bakış açısıyla ele aldığı, eleştirilerden kaçınmayarak söylemlerini açıkça belirttiği dikkati çekmektedir. Özellikle Franz Babinger'in de ifade ettiği gibi *Tarih-i Naîma*, yazıldığı dönem itibarıyla resmi bir görev ile yazılmasına rağmen fazlasıyla cüretkârdır. Yani o, doğruları yazmaktan ve söylemekten çekinmeyen cesur bir tarihçidir. Konulara oldukça hâkim olan Naîma; olayları en iyi biçimde tasvir ederek, olaylar arasında kıyaslama, analiz, sentez ve tercihler yapmıştır.

Eseri bakıldığında, Mustafa Naîma Efendi'nin kendine özgü bir tarih yazıcılığı yöntemi olduğu söylenebilir. Öyle ki müellif söz konusu eserinin önsözünde tarih kavramı hakkındaki telakkilerini; "*Tarih fenni, amacı şerefli, faydası çok ve konusu büyük olan bir mezheptir.*" diyerek özetlemektedir. Tarihini yazarken, eserinin mukaddime bölümünde zikrettiği tarihçilerde bulunması gereken özellikleri bizzat kendi de uygulamıştır. Eserinin muhtevasının daha kapsamlı olabilmesi için birçok kaynak ve önemli tarihçiden faydalanmıştır. Yine olayların doğru olmasına ve bilhassa herkesin yararlanabilmesi için dilinin sade, anlaşılır ve akıcı olmasına dikkat etmiştir. Bu özellikleriyle eser, Osmanlı tarihini hakkıyla anlayabilmek açısından günümüzde önemli bir yere sahiptir.

İntihal Taraması/ Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. / *This paper was checked for plagiarism.*

Etik Beyan/ Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / *It is declared that scientific and ethical principles have been followed*

⁷³ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 269.

⁷⁴ Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Meral Yayınları, 1975), 3/109.

while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/ Grant Support

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / *The authors declared that this study has received no financial support.*

Açık Erişim Lisansı /Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. / *This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.*

Finansman / Funding

Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder. / *The author acknowledges that He received no external funding in support of this research.*

Yazar Katkıları / Author Contribution

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study: VÇ (%100)

Veri Toplanması / Data Collection: VÇ (%100)

Veri Analizi / Data Analysis: VÇ (%100)

Makalenin Yazımı / Writing up: VÇ (%100)

Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision: VÇ (%100)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder. / *The author declares that He has no competing interests.*

Telif Hakkı / Copyright

Vildan Çalışkan, Yüksek Lisans Öğrencisi

Kaynakça

- Aktepe, M. Münir. "Amcazâde Hüseyin Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/8-9. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Altınay, Ahmet Refik. *Köprülüler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 1999.
- Altınay, Ahmet Refik. *Kadınlar Saltanatı*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, 2000.
- Altınay, Ahmet Refik. *Samur Devri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.
- Arıker, Samet. "Osmanlı Tarih Yazıcılığı". *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8 (2015), 199-217.
- Arslantürk, Zeki. *Türk Sosyoloji Tarihinde Naîmâ'nın Yeri ve Osmanlı Devleti'nin Çöküş Sebepleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Doktora Tezi, 1979.
- Arslantürk, Zeki. *Naîmâ'ya Göre XVII. Yüzyıl Toplum Yapısı*. İstanbul: Ayışığı Kitapları, 1997.
- Baysun, M. Cavid. "Naîmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/44-49. İstanbul: TDV Yayınları, 1964.
- Bolat, Kasım. "Naîmâ'ya Göre Devlet Adamları Arasında Muhalefet", *Tarih Okulu* 13 (Sonbahar-Kış 2012), 89-114.

- Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. Haz. Fikri Yavuz-İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınları, 1975.
- Çağbayır, Yaşar. *Ötüken Türkçe Sözlük*. 5 Cilt. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.
- Çelebi, Asaf Halet. *Naîmâ*. Ankara: Hece Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Erkan, Mustafa. "Gazavatnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/439-440. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Güfta, Hüseyin. "Sâlim". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/46-47. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Günay, Fatih. "Râşid Mehmed Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/463-465. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- İpşirli, Mehmet. "Naîmâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/316-318. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Kanar, Mehmed. *Farsça-Türkçe Büyük Sözlük*. İstanbul: Birim Yayınları, 1998.
- Kiel, Machiel. "Balyabadra". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/42-43. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kütükoğlu, Bekir. "Vak'anüvis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/457-461. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Kütükoğlu, Bekir. *Vekayi'nüvis Makaleler*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1994.
- Menage, Viktor L. "Osmanlı Tarih Yazıcılığının İlk Dönemleri". çev. Mehmet Öz. *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*. der. Oktay Özel-Mehmet Öz. 73-91. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2015.
- Mustafa Naîmâ Efendi. *Târih-i Naîmâ*. nşr. Mehmet İpşirli. 4 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 2007.
- Mustafa Naîmâ Efendi. *Naîmâ Tarihi*. çev. Zuhuri Danışman. İstanbul: y.y., 1969.
- Özlem, Doğan. *Tarih Felsefesi*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2001.
- Özcan, Abdülkadir. "II.Bayezid Devri Tarihçiliği ve İlk Standart Osmanlı Tarihleri". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 2 (2013), 141-153.
- Özcan, Abdülkadir. "Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış". *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 1 (2013), 271-293.
- Öztürk, Necdet. *İmparatorluk Tarihinin Kalemli Muhafızları: Osmanlı Tarihçileri-Ahmedî'den Ahmed Re-fik'e-*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 3. Basım, 2018.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarihi ve Deyimleri Sözlüğü*. 3 Cilt. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 4. Basım, 1993.
- Refik, Ahmet. *Âlimler ve Sanatkârlar*. İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1924.

Refik, Ahmet. *Âlimler ve Sanatkârlar*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2013

Şahin, Haşim. "Menâkıbnâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/112-114. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Şahiner, Yakup. "Mustafa Naîmâ Efendi'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Eseri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme". *ANASAY*1(Ağustos 2017), 85-100.

Şimşek, Ahmet (ed.). *Türk Tarihçileri*. Ankara: Pegem Akademi, 1.Basım, 2016.

Şimşir, Nahide. *Osmanlı'ya Yön Veren Tarihçiler ve Eserleri*. İstanbul: Post Yayınları, 1.Basım, 2018.

Taşbaş, Erdal. "Klasik Dönem Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserlerine Kısa Bir Bakış". *Mediterranean Journal of Humanities* 1/2 (2011), 213-223.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 4 Cilt. Ankara: TTK Yayınları, 2011.

Yediyıldız, Bahaeddin. "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış". *Türkler* 10 (2002), 183-215.